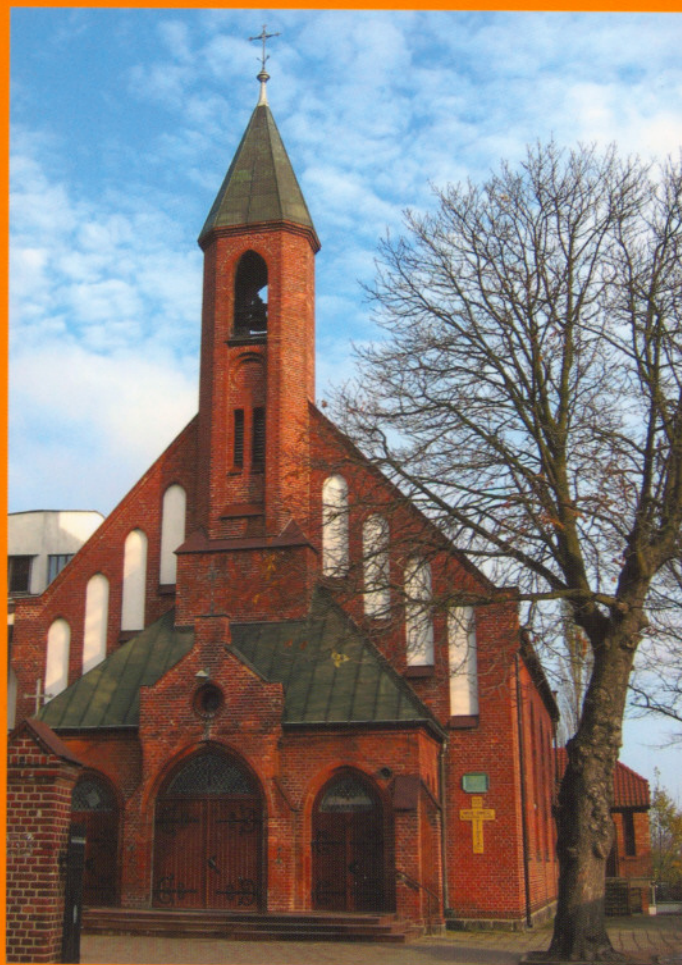

PRZEWODNIK PO ZABYTKACH CHYLONI

Przewodnik po zabytkach Chyloni
Bezpłatne wydawnictwo promocyjne Urzędu Miasta Gdyni

Wydawca: Urząd Miasta Gdyni
al. Marszałka Piłsudskiego 52/54
81-382 Gdynia
tel. 0-58 66 88 000, fax. 0-58 620 97 98
www.gdynia.pl, e-mail: umgdynia@gdynia.pl

Opracowanie:
Urząd Miasta Gdyni - Miejski Konserwator Zabytków w Gdyni i Muzeum Miasta Gdyni

Współpraca:
Szkoła Podstawowa nr 10 w Gdyni Chyloni
Muzeum Archeologiczne w Gdańsku
Parafia św. Mikołaja w Gdyni Chyloni

Opracowanie i redakcja:
Robert Hirsch

Autorzy tekstów:
Anna Baranowska
Grzegorz Fey
Robert Hirsch
Danuta Król
Barbara Mikołajczuk
Marzena Markowska
Dagmara Płaza-Opacka
Tomasz Rembalski
Mariusz Zaborowski

Fotografie współczesne:
Anna Baranowska
Robert Hirsch
Agnieszka Lasota
Marcin Szerle
Maria Szymańska

Fotografie archiwalne ze zbiorów Muzeum Miasta Gdyni

Projekt graficzny i opracowanie: Elżbieta Domarus

Gdynia 2007 r.

ISBN 83-907114-7-8

Chylonia w pradziejach

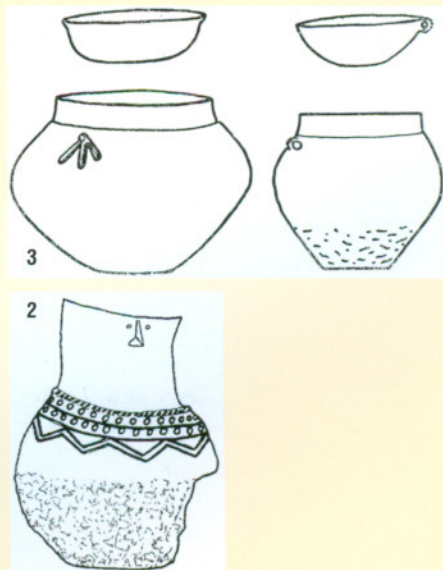
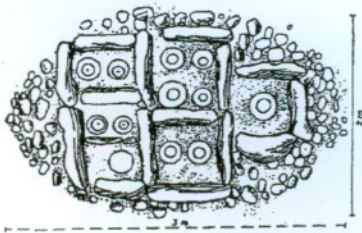
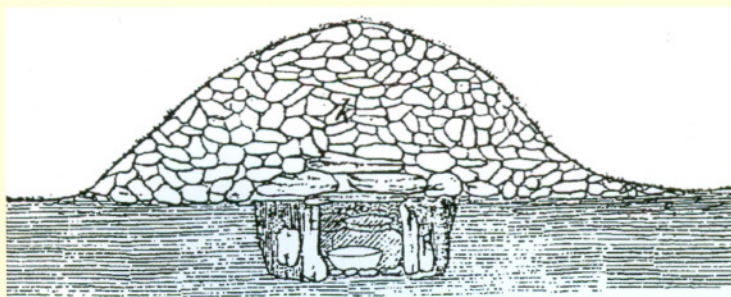
W dzisiejszym krajobrazie okolic Chyloni wyróżniają się zalesiona krawędź Wysoczyzny Kaszubskiej i zabudowana dolina Błot Mostowych. Już w czasach prehistorycznych istniały na tym terenie dogodne warunki do zakładania osad i cmentarzysk. Śladami najstarszych osad z epoki kamienia (4200-1800 r.p.n.e.) są kamienne i krzemienne siekiery, topory, drobne narzędzia służące do obróbki drewna i kości oraz ułamki ceramiki pochodzące ze zniszczonych naczyń glinianych.

Trwałym śladem przeszłości jest cmentarzysko kurhanowe odkryte w 1932 r. w lasach należących do Nadleśnictwa Chylonia. Liczyło ono ok. 30 kamiennych nasypów. Zwyczaj sypania kurhanów przejęty został z terenów południowej Europy. Kurhany to kamienne lub piaszczysto-kamienne nasypy. Średnica ich podstawy wynosiła od kilku do kilkunastu metrów, a wysokość dochodziła do 3 metrów. Pod nasypem kurhanów znajdowały się prostokątne skrzynie, zbudowane z naturalnych lub łupanych płyt piaskowca. Zawierały one gliniane naczynia zwane popielnicami lub urnami, do których składano przepalone szczątki ludzkie. Zwyczaj ciałopalenia obowiązywał w czasach epoki brązu (120-650 r.p.n.e.) i we wczesnej epoce żelaza (650-125 r.p.n.e.). Chyłońskie kurhany, jak wykazały badania wykopaliskowe przeprowadzone w okresie międzywojennym, pochodzą z okresu lateńskiego, czyli II w. p.n.e.

Do licznych odkryć archeologicznych należą tzw. groby skrzynkowe. Są one śladami dawnych rozległych, płaskich cmentarzysk kultury wschodnio-pomorskiej, zwanej też kulturą cmentarzysk skrzynkowych. Grób skrzynkowy stanowiła komora zbudowana z płyt kamiennych. Zawierała ona popielnicę z przepalonymi szczątkami ludzkimi.

Jak wykazały badania antropologiczne, w jednej popielnicy znajdowały się szczątki dwóch lub trzech osób. Niektóre z popielnic były bogato ornamentowane. Jedna z odkrytych na terenie Chyloni, należy do tzw. popielnic twarzowych. Naczynia te mają, w górnej partii, plastyczne wyobrażenie twarzy. Oprócz nosa, brwi i oczu wyodrębnione są ucha, w które wkładano kolczyki z paciorkami bursztynowymi lub szklanymi. Na powierzchni naczyń występują też rysunki rąk, szpil i napierśników. We wczesnej epoce żelaza na terenie Chyloni istniało zapewne kilka cmentarzysk grobów skrzynkowych. Potwierdzają to liczne, przypadkowe odkrycia pojedynczych grobów.

W okresie wczesnego średniowiecza istniały w okolicach Potoku Chyłońskiego liczne osady. Być może związane, z nieodkrytym przez archeologów, miejscem kultu na tzw. Świętej Górze w Chyloni.

1. Szkice kurhanów i skrzyń grobowych według G. Ossowskiego i L. Łuki
2. Fragment naczynia z grobu skrzynkowego z okolic Chyloni
3. Naczynia gliniane znalezione w kurhanach

Historia Chyloni

Według językoznawców nazwa Chylonia wywodzi się od bardzo popularnej w dawnych wiekach na Pomorzu nazwy osobowej „Chyła”, a ta pochodzi od czasownika „chylić”. Najstarsza wzmianka nazwy Chylonia, w formie „Kilona”, pochodzi z 1259 r. Dotyczyła ona jednak rzeki, od której wieś zapożyczyła swą nazwę prawie sto lat później.

Dokładna data powstania wsi Chylonia nie jest znana, lecz wiadomo, iż została ona założona na prawie chełmińskim, przez krzyżackiego komtura z Gdańska, w latach 1348-1351. W dokumencie lokacyjnym wspomniano, iż wieś powstała na tzw. „surowym korzeniu”, co oznaczało, iż w tym miejscu wcześniej nie było ludzkiego osiedla.

Początkowo wieś nosiła nazwę „Heynrichsdorf” (na cześć komtura Henryka von Rechter), ale nazwa ta funkcjonowała krótko. Wkrótce, po wystawieniu zaginął również dokument lokacyjny, o czym dowiadujemy się z jego wznowionej wersji z 11 listopada 1351 r. Odbiorcą tego dokumentu i tzw. zasadzcą (odpowiedzialnym za zasiedlenie) Chyloni był Hans Kluckow, który z ogólnej powierzchni 30 łanów (ok. 500 ha) otrzymał 3 wolne od czynszów. Ponadto łąkę, wolne i dziedziczne sołectwo oraz prawo sędownicze nad mieszkańcami Chyloni, a także prawo połowu dorszy w morzu „na własny stół” i przywilej wybudowania młyna, z którego wolno mu było pobierać czynsz. Z czasem czynsz z młyna przejęli Krzyżacy, o czym wspomina księga czynszowa z początku XV w. We wsi powstała też karczma, którą dotowano 2 morgami ziemi.

Po pokoju toruńskim z 1466 r. Pomorze Gdańskie wróciło do Polski, wówczas Chylonia stała się własnością króla polskiego. Od końca XV w., Chylonia oraz Cisowa i Redłowo, były wydierżawiane rodzinom możnowładczym. Pierwszym znanym (1469 i 1484 r.) dzierżawcą Chyloni był chorąży gdański Mikołaj Wulkowski.

Na przełomie XV i XVI w., jak wskazują na to dokumenty z 1497 i 1504 r. Chylonia znajdowała się w posiadaniu rodziny Krokowskich. Później Chylonię dzierżawili Sokołowscy z Wrzący. W 1570 r. wieś liczyła 30 łanów, z których 2 wolne od czynszów należały do proboszcza, a 28 pozostałych było oczynszowanych. We wsi była karczma i 2 młyny oraz 11 zagrodników (posiadaczy kilkumorgowych gospodarstw), komornik (chłop bez ziemi i chałupy), rzemieślnik (prawdopodobnie kowal) i 8 węglarzy. W 1585 r. Chylonię dzierżawił prawdopodobnie Jerzy Konopacki, a od 1615 r. ławnik ziemi puckiej Jerzy Hein i jego żona Brygida z domu Schwarzwald, którą wspominały tu źródła gospodarcze jeszcze w 1648 r. Według lustracji królewskiej z 1664 r. dzierżawcą Chyloni był Daniel Ernest Cyremberg.

Opis wsi z tego czasu wskazuje na liczne zniszczenia wywołane wojnami ze Szwecją. Nie było już dziedzicznego sołtysa, a funkcję tę sprawował doraźnie jeden z chłopów, za co otrzymał w użytkowanie dodatkowy łan ziemi. Z siedmiu gburów (gospodarzy posiadających 2 łany ziemi), którzy mieszkali tu od średniowiecza, przetrwało tylko czterech i jeden półgbur, nie było też zagrodników. We wsi była karczma oraz młyn.

Fragment mapy L. Schröttera z lat 1803-1810, na której zaznaczono Chylonię oraz Oksywie i Obłuże

Po Cyrembergach Chylonię w posiadaniu mieli ponownie Krokowscy (1687 r.), następnie Radziwiłłowie i Sobiescy. W 1718 r. król Józef I przekazał Chylonię pułkownikowi i kasztelanowi Jakubowi Przebendowskiemu. Lustratorzy królewscy w 1765 r. stwierdzili, iż Chylonię, zgodnie z przywilejem króla Augusta III z 1757 r., mieli w posiadaniu chorąży pomorski i generał porucznik wojsk koronnych Józef Antoni Przebendowski oraz jego żona Bernardyna z domu von Kleist. We wsi mieszkali wówczas 8 gospodarzy i karczmarz, mający prawo do propinacji gorzałki i warzenia piwa. Według katastru kontrybucyjnego z 1772 r. w Chyloni mieszkał zarządca folwarku, gospodarujący na 12 łanach ziemi, młynarz, 9 chałupników (posiadaczy chałupy i skrawka ziemi) i 3 komorników, łącznie 85 osób. W 1781 r. Chylonię zamieszkiwało tylko 79 osób. W 1789 r. było tu 17 „dymów”, z których pobierano podatek (podymne). Najstarszy znany imienny wykaz mieszkańców z 1796 r. podaje, iż w Chyloni mieszkali: dzierżawca folwarku, młynarz, gbur, 5 chałupników, 2 pasterze bydła, 5 wyrobników (robotników) i komornik, a w należących do Chyloni wybudowaniach: Demptowo, Bornowa (Bernarda?), Maszewo i Niemotowo łącznie 9 rodzin. Po śmierci ostatniego przedstawiciela rodziny Przebendowskich Augusta (zm. 1808), folwark chyloński został rozparcelowany na działki chłopskie. W 1832 r. w Chyloni wsi mieszkali 11 gburów i tyluż chałupników, Pustki Chylońskie zamieszkiwał gbur i 13 chałupników. W 1866 r. w 44 domach Chylonię zamieszkiwało 523 mieszkańców. Połączenie kolejowe z Gdańskiem i Słupskiem Chylonia uzyskała w 1870 r., co znacznie wpłynęło na rozwój wsi. Według pruskich statystyk, w 1905 r. w Chyloni było już 952 mieszkańców, w tym we wsi 794, na dworcu kolejowym 46, na Lipowych Błotach 63 i w Chylońskiej Pile 49. 29 kwietnia 1930 r. Chylonię, wraz z przysiółkami Demptowo, Bernarda, Leszczynki oraz niewielkim fragmentem Chylońskich Błot przyłączono do miasta Gdyni, a w 1933 r. dołączono również obszary leśne, nazywane Chylonia-Leśnictwo.

Panorama Chyloni od strony południowej, 1932 r.

Kościół pod wezwaniem św. Mikołaja

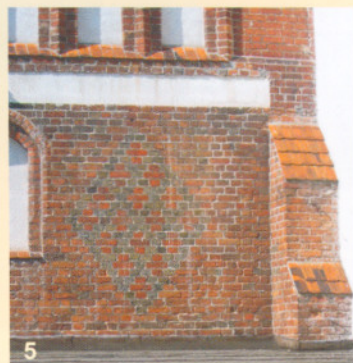
Powstanie kościoła w Chyloni, z fundacji archidiakona pomorskiego Stanisława, datuje się na lata 1351-1353. Przypuszczalnie w zamyśle archidiakona miała to być świątynia w całości murowana z cegły, o czym świadczą zachowane do dziś XIV-wieczne prezbiterium. Zazwyczaj lakoniczne i mało precyzyjne opisy świątyni z XVI-XVIII w. wskazują na to, że budowa murowanego kościoła nie została ukończona. Pozostałe ściany kościoła (poza prezbiterium) w tym czasie były wykonane z drewna lub szachulca (konstrukcji drewniano-glinianej lub drewniano-ceglanej).

Od samego początku swego istnienia kościół chyłoński stanowił filię oksywskiej parafii. Fakt ten potwierdził swym dokumentem w 1362 r. biskup Maciej z Gołańczy, zwierzchnik diecezji kujawsko-pomorskiej. W średniowieczu chyłońska parafia filialna obejmowała swym zasięgiem jedynie Chylonię i Cisowę.

Według relacji biskupich wizytatorów z 1584 r. we wsi znajdował się „drewniany kościół pod wezwaniem św. Mikołaja”. W 1649 r. określono krótko, iż kościół chyłoński był drewniany, natomiast w 1687 r. opisano go jako w części murowany, a w części drewniany. Świątynia, którą wizytatorzy pod względem technicznym określili jako dobrą, posiadała zakrystię i wieżę. Wówczas do parafii filialnej, prócz Chyloni i Cisowej, należało jeszcze Chwarzno.

O wyglądzie chyłońskiej świątyni wspominają kolejne protokoły wizytacyjne. I tak, według tego z 1702 r., kościół był pokryty dębowym gontem, a obok znajdowała się murowana kostnica. Prawie 10 lat później stwierdzono, że kościół był wybudowany z tzw. pruskiego muru. Natomiast w 1766 i 1781 r. powtórzono, iż prezbiterium wybudowane było z „solidnego muru”, a pozostała część była „z pruskiego muru”. Wspomniano też, że na chórze znajdował się mały pozytyw (rodzaj organów).

Dopiero w latach 1896-1897 za sumę 35 tysięcy marek wzniesiono nowy kościół z niewielką wieżyczką. Generalnie ówczesna inwestycja sprowadziła się do zastąpienia szachulcowych ścian ceglanym murem. Szczęśliwie średniowieczne murowane prezbiterium pozostało nietknięte. W 1915 r. parafia chyłońska uniezależniła się od oksywskiej. W latach 70. XX w. dobudowano ceglana zakrystię oraz nawę boczną z lewej strony prezbiterium. Charakter typowej wiejskiej świątyni kościół chyłoński utracił dopiero w latach 1987-1992, na skutek jej znacznej, koniecznej dla dobrego funkcjonowania parafii rozbudowy, w stylu znacznie odbiegającym od wcześniejszych założeń.

We wnętrzu starej części kościoła zachowało się wyposażenie z końca XIX w. Na uwagę zasługują szczególnie trzy neogotyckie, drewniane ołtarze. Są one jednorodnym stylowo zespołem nawiązującym detalami do architektury średniowiecznej: wąskimi kolumnkami, maswerkami i wysmukłymi sterczynami z licznymi żabkami. W ołtarzu głównym ustawiona jest w niszy figura św. Mikołaja - patrona kościoła oraz po bokach figury apostołów św. Piotra i Pawła. Natomiast w bocznych ołtarzach umieszczono obrazy przedstawiające św. Józefa i św. Antoniego Padewskiego oraz figury aniołów. W ostatnich latach wszystkie ołtarze zostały poddane gruntownej konserwacji, która przywróciła im dawny blask.

W kościele znajdziemy także inne elementy XIX-wiecznego wyposażenia, takie jak ławki i konfesjonały oraz stacje drogi krzyżowej.

Wyjątkowym zabytkiem ruchomym o wielkiej wartości historycznej jest drewniana rzeźba Pieta, znajdująca się w kościele. Figura przedstawia siedzącą Madonnę, trzymającą na kolanach ciało ukrzyżowanego Chrystusa. Jak wykazały przeprowadzone w 2006 r. badania historyczne oraz technologiczne pochodzi ona z Prus, a wykonana została około 1430 r. Jest więc najstarszym dziełem sztuki sakralnej znajdującym się na terenie Gdyni.

Analizy przeprowadzone przez dr. Andrzeja Woznińskiego dowiodły, że Pieta z Chyloni należy do kategorii tzw. „Pięknych Piet”, spokojnych w wyrazie, pozbawionych dramatyzmu, w których Maria, przedstawiona jako młoda, piękna kobieta poddaje się zamyśleniu bardziej niż rozpaczy. Rzeźba z Gdyni była wzorowana na XIV-wiecznym dziele o tej samej tematyce znajdującym się w Marburgu. Podobieństwa są bardzo wyraźne zwłaszcza w niezwykle, czułym układzie dłoni Marii i Jezusa. Badania wykazały też, iż chylńska Pieta była już wcześniej wielokrotnie przemalowywana oraz przynajmniej dwukrotnie konserwowana. Z oryginalnej warstwy malarskiej zachowały się jedynie znikome fragmenty, a rzeźba nosi z tyłu ślady nadpalenia. Tym bardziej jest to interesujące, iż nieznana jest historia pochodzenia rzeźby i jej losy przed II wojną światową. Konserwacja przeprowadzona w 2006 r., sfinansowana przez parafię oraz gminę Gdynia, przywróciła rzeźbie jej pierwotną kolorystykę i splendor.

1. Kościół św. Mikołaja przed dobudową części północnej
2. Kościół św. Mikołaja od strony południowej
3. Kościół św. Mikołaja od strony zachodniej
4. Średniowieczne prezbiterium kościoła św. Mikołaja
5. Ozdobne romby z ciemnych cegieł na ścianie prezbiterium

6. Ołtarz boczny św. Józefa, po odrestaurowaniu
7. Ołtarz główny kościoła, po odrestaurowaniu
8. Neogotycki konfesjonał
9. Rzeźba Pieta z XV w. po odrestaurowaniu

Wieś Chylonia

Założona w połowie XIV w. wieś Chylonia, obejmowała ściśle określony obszar, który wyznaczono w terenie i podzielono na regularne działki. Pozostałość tego układu jest częściowo czytelna jeszcze dzisiaj. Plan wsi oparty był o wydłużony plac, wzdłuż którego płynęła rzeczka Chylonka. Jak wykazały analizy naukowe przeprowadzone przez prof. Marię Sołtysik, plac ten miał długość około 530 m, a szerokość od około 65 do 110 m. W środkowej części placu ulokowany został kościół, zachowany do dzisiaj. Po obu dłuższych stronach placu, założonych było po 7 podłużnych działek o szerokości około 75 m i długości około 410 m. Zabudowa mieszkalna zlokalizowana była od strony placu, a towarzyszyły jej budynki gospodarcze. Przy wschodnim krańcu wsi znajdował się młyn, który wykorzystywał spiętrzenie wody rzeczki i staw po drugiej stronie drogi. W tym też rejonie, przy drodze do Cisowej znajdowała się karczma. Nie wiadomo dokładnie, kiedy zaczęto zabudowywać przestrzeń placu, ale zachowane tu obecnie budynki mają około stu lat.

Historyczna karczma

Od strony wschodniej wsi, przy historycznej drodze, już w średniowieczu znajdowała się karczma, w której podróżni mogli posilić się i przenocować. Pod koniec XIX w., w miejscu mniejszej karczmy zbudowany został duży dwupiętrowy budynek, który był własnością rodziny Voss (ul. Chyłońska 25). W okresie międzywojennym karczmę nadbudowano o jedną niską kondygnację. Dom mieszkalny rodziny Voss sąsiadował od północy z karczmą (obecnie ul. Chyłońska 27). Oba budynki z pewnymi przekształceniami zachowały się do dzisiaj. Dawna karczma to obecnie budynek mieszkalny ze sklepami na parterze.

1. Nieistniejący staw młyński, w głębi zabudowa nadleśnictwa, 1934 r.
2. Pozostałości wiejskiej zabudowy Chyloni
3. Historyczna karczma przy skrzyżowaniu ul. św. Mikołaja i Chyłońskiej, 1940 r.
4. Dawna karczma, stan obecny

Kapliczka św. Mikołaja

Kult św. Mikołaja jest w Chyloni żywy od wieków. We wsi stoi nie tylko kościół pod jego wezwaniem, ale także na Świętej Górze, stała kapliczka z figurą świętego. Prawdopodobnie w XIX w. w pobliżu rzeki Chylonki ustawiona została murowana kapliczka, także poświęcona św. Mikołajowi. Niestety, nie są znane jej losy. Obecnie, przy zbiegu ulic Chylońskiej i św. Mikołaja stoi, zbudowana zaraz po II wojnie światowej, kapliczka z figurami św. Mikołaja od strony zachodniej i Matki Boskiej od strony wschodniej. Mieszkańcy Chyloni, stawiając kapliczkę, pragnęli nawiązać do lokalnej tradycji.

Dom rodziny Bieszków

Domy mieszkalne na terenie wsi Chylonia były parterowe, o drewnianej konstrukcji, pokryte dwuspadowymi dachami. Dopiero pod koniec XIX w. część z nich uzyskała konstrukcję murowaną. Pozostałości zabudowy wiejskiej przetrwały przy ul. św. Mikołaja i Młyńskiej. Jednym z najlepiej zachowanych domów mieszkalnych dawnej wsi jest dom rodziny Bieszków przy ul. św. Mikołaja 9. Budynek powstał w 1914 r. i należy do najważniejszych przykładów budownictwa wiejskiego na obszarze administracyjnym obecnej Gdyni.

Kapliczka św. Mikołaja

1-2. Dom rodziny Bieszków przy ul. św. Mikołaja 9

3-4. Historyczne detale domu rodziny Bieszków

PLAN CHYLONI

LEGENDA

1. Kościół św. Mikołaja z gotyckim prezbiterium
2. Dom rodziny Bieszków z 1914 r., ul. św. Mikołaja 9
3. Dawna plebania, ul. św. Mikołaja 4
4. Kapliczka św. Mikołaja
5. Dawny młyn tzw. górny, ul. Chylońska 28
6. Kamienica z lat 20. XX w., ul. św. Mikołaja 3
7. Dawna karczma Vossa, ul. Chylońska 25
8. Dawny dom rodziny Voss, ul. Chylońska 27
9. Kamienica modernistyczna z ozdobnym portalem, ul. Młyńska 23
10. Zabytkowy budynek szkoły z II połowy XIX w., ul. Lubawska 4
11. Nowy budynek szkoły, ul. Morska 192
12. Budynek nadleśnictwa z końca XIX w., ul. Morska 200
13. Dawna karczma Semmerlinga, ul. Chylońska 46
14. Kamienica z lat 20. XX w., ul. Chylońska 50
15. Lokalizacja zabytkowego domu rzeźnika, ul. Chylońska 55
16. Dawny posterunek policji pruskiej, ul. Chylońska 76
17. Kamienice czynszowe wg proj. R. Wojkiewicza z lat 1930-31, ul. Chylońska 65-67
18. Modernistyczna kamienica czynszowa Vossa z lat 30. XX w., ul. Chylońska 91-93
19. Dom pracowników kolei, ul. Pucka 12
20. Willa w stylu dworowym, ul. Chylońska 112a
21. Dawna wozownia
22. Dworzec kolejowy
23. Modernistyczny budynek poczty z 1935 r., ul. Chylońska 124
24. Lipowy Dwór, ul. Chylońska 149
25. Słup milowy, ul. Chylońska
26. Pomnik poległych w latach 1914-20, ul. Działdowska

siedziba nadleśnictwa

Święta Góra

HERB CHYLONI to w polu czerwonym błękitna krzywaśń, w lewo rozszerzająca się do dołu, a na niej koło wodne o sześciu dzwonach w kolorze brązowym. Czerwone pole nawiązuje do herbu Gdyni, błękitna krzywaśń symbolizuje rzekę Chylonkę, a koło wodne nawiązuje do młynów wodnych występujących w dawnej Chyloni.

Herb został wyłoniony w wyniku konkursu zorganizowanego w 1999 r. przez Radę Dzielnicy Chylonia i ogłoszonego w pierwszym numerze „Przeglądu Chylońskiego”. Wyniki podano 15 marca 2000 r. w filii nr 18 Miejskiej Biblioteki Publicznej przy Kartuskiej 20. Zwycięzcą został Jakub Ataman.

Karczma Semmerlinga

Konkurencją dla karczmy Vossa i Lipowego Dworu, położonego przy stacji kolejowej, miała być restauracja Augustyna Semmerlinga w domu przy ul. Chyłońskiej 46. Restauracja nastawiona na obsługę letników, przynosiła niskie dochody, zmusiło to właściciela do powiększania swojego interesu. Z czasem w domu Semmerlinga można było także nabyć artykuły kolonialne, a w wydzierzawionej panu Karolczykowi sali, obejrzeć film. Kinematograf na długie lata zagościł w domu Semmerlinga.

Przy ul. Chyłońskiej 44 w latach 1937 - 1939 mieściło się kino „Lily”, w okresie okupacji „Kielauer Lichtspiele”, a w pierwszych miesiącach po zakończeniu II wojny światowej, od maja do października 1945 r. kino „Wolność”. Po zmianie nazwy na „Promień” kino w tym miejscu towarzyszyło mieszkańcom Chyloni do połowy lat 90. XX w. Dziewiętnastowieczny, jednopiętrowy budynek z cegły, zdobiony gzymsami z dekoracyjnie ułożonych cegieł, uległ licznym przebudowom, ale istnieje do dzisiaj.

Dom rzeźnika

Przy ul. Chyłońskiej 55 znajdował się jeden z najbardziej charakterystycznych budynków Chyloni, zwany powszechnie domem rzeźnika. Właścicielem domu powstałego około 1870 r. była rodzina Bandusch. Na parterze znajdował się sklep rzeźniczy, a w głębi zakład masarski z chłodnią, w której wykorzystywano lód pobierany zimą z sąsiedniego stawu. Budynek rozbudowano w stylu secesyjnym około 1905 r. i właśnie w tej niepowtarzalnej formie utrwalił się w pamięci wielu gdynian. Po II wojnie światowej dom stopniowo popadał w ruinę i został rozebrany w latach 90. XX w. Obecnie w tym miejscu znajduje się nowy budynek, nawiązujący wyglądem do dawnego domu rzeźnika.

1. Karczma A. Semmerlinga przed przebudową, początek XX w.
2. Karczma A. Semmerlinga w 1940 r.
3. Dawna karczma obecnie
4. Dom przy ul. Chyłońskiej 55, 1940 r.
5. Oryginalny piec kuchenny z domu przy ul. Chyłońskiej 55

Szkoła w Chyloni

Pierwsza, niewielka dwuizbowa szkoła powstała w Chyloni w 1819 r. przy ul. Lubawskiej. Ze względu na zły stan techniczny została rozebrana pod koniec lat 30. XX w.

W tym czasie głównym budynkiem szkolnym był obiekt z czerwonej cegły przy ul. Lubawskiej 4, zbudowany pod koniec XIX w., w którym obecnie mieści się zerówka i świetlica Szkoły Podstawowej nr 10. Od 1987 r. budynek jest wpisany do wojewódzkiego rejestru zabytków.

1 września 1935 r. oddano do użytku nowoczesny budynek szkolny przy ul. Morskiej 192. W budynku posiadającym 8 sal lekcyjnych, znalazła na początku miejsce 7-klasowa Publiczna Szkoła Powszechna nr 10 w Gdyni.

Nowy budynek szkolny rozbudowano w latach 50. XX w. o pięć sal lekcyjnych i nadbudowano o jedno piętro pod koniec lat 70. XX w.

Od 30 czerwca 1982 r. Szkoła Podstawowa nr 10 nosi imię inż. Eugeniusza Kwiatkowskiego.

1. Szkoła i zabudowa wsi Chylonia w latach 30. XX w.
2. Szkoła przy ul. Lubawskiej 4 w 1941 r.
3. Nowy budynek szkoły oddany do użytku w 1935 r.
- 4-5. Zabytkowy budynek szkoły obecnie
6. Izba kaszubska urządzona w szkole

Dworzec kolejowy

Budowa dworca kolejowego w Chyloni wiąże się z Towarzystwem Kolei Berlińsko-Szczecińskiej (Berlin-Stettiner Eisenbahn Gesellschaft). Firma ta w 1859 r. oddała do użytku pierwszy odcinek linii określanej jako Hinterpommersche Bahn: Stargard Szczeciński-Białogard-Koszalin i Białogard-Kołobrzeg. Już wówczas istniały jej przedłużenia do Gdańska i plany lokalizacji w Chyloni stacji kolejowej, niestety na ich realizację trzeba było zaczekać ponad 10 lat. W 1869 r. oddano do użytku odcinek Koszalin-Słupsk, zaś rok później, w dniu 1 września 1870 r., uruchomiono ruch pociągów na odcinku Słupsk-Gdańsk. Linia Stargard Szczeciński-Gdańsk funkcjonowała jako prywatna tylko do końca 1877 r., albowiem 1 stycznia 1878 r. przeszła pod zarządek państwowy, a dwa lata później Towarzystwo Kolei Berlińsko-Szczecińskiej zostało przejęte przez państwo i zlikwidowane.

Stację kolejową w Chyloni zlokalizowano około 1 km na zachód od wsi w pobliżu granicy z Cisową. O takiej lokalizacji zdecydowało ukształtowanie terenu. Jedynym miejscem, pozwalającym na uzyskanie odpowiedniej równi stacyjnej, było niewielkie podwyższenie terenu, rozdzielające podmokłe doliny potoków Chylonki oraz Cisowianki. Obok stacji kolejowej w krótkim czasie powstał tartak, który jednak nie funkcjonował zbyt długo. Na początku lat 30. XX w. w miejscu dawnego tartaku wybudowano gazownię.

Pierwotna zabudowa stacji kolejowej w Chyloni w dużym stopniu była typowa dla stacji odcinka Słupsk-Gdańsk. Zarówno dworzec, jak i budynek mieszkalny powstały według wspólnego projektu. Bliźniacze obiekty wybudowano na stacjach w Damnicy, Potęgowie, Lęborku, Bożympolu Wielkim, Wejherowie, Redzie, Sopocie, Oliwie i Wrzeszczu. Budynki dworcowe otrzymały dwuspadowe dachy pokryte papą i składały się z piętrowej części centralnej oraz dwu parterowych skrzydeł. W Chyloni wschodnie skrzydło w pierwszych latach XX w. zostało podniesione o jedną kondygnację. Elementy dekoracyjne dworca pierwotnie stanowiły ozdobne łęki nad oknami na parterze, ceglany fryz na wysokości parapetów okien na piętrze oraz drewniany element dekoracyjny w kształcie łuku, umieszczony od strony placu dworcowego, w trójkącie pod kalenicą w nadbudowanej małej facjatce. Niestety, po otynkowaniu większość elementów dekoracyjnych nie zachowała się.

Obok budynku stacyjnego znajduje się parterowy budynek ekspedycji pocztowej (plac Dworcowy 4) z użytkowym poddaszem, przykryty dwuspadowym dachem krytym papą. Budynek ten obecnie otynkowany, pierwotnie posiadał również ceglane zdobione elewacje. Obok znajdował się niegdyś jeszcze magazyn wykonany z pruskiego muru. Na początku lat 90. XX w., na terenie dawnego placu ładunkowego zlokalizowano targowisko, a przy historycznych budynkach dworca powstały nowe obiekty, które zdominowały nieco budynki historyczne.

Z zabudowy kolejowej zachował się jeszcze piętrowy budynek mieszkalny dla 4 rodzin wybudowany wraz z budynkiem gospodarczym na początku XX w. przez Królewski Pruski Zarząd Kolejowy (Königliche-Preussische Eisenbahn Verwaltung) przy przejeździe kolejowym na drodze do Kosakowa (ob. ul. Pucka 12).

1. Główny budynek dworca kolejowego
2. Budynek dawnej ekspedycji pocztowej
3-4. Fragmenty elewacji budynku dworca

Lipowy Dwór

Powstanie Lipowego Dworu wiąże się z otwarciem drogi kolejowej, łączącej Gdańsk ze Szczecinem w 1870 r. i wybudowaniem przystanku kolejowego w Chyloni, na zachód od siedliska wsi i w bliskim sąsiedztwie traktu prowadzącego z Gdańska do Wejherowa. Takie usytuowanie stacji kolejowej spowodowało, że w końcu XIX i na początku XX w. nastąpił rozwój nowego skupiska siedzib w Chyloni. Tu także, przy obecnej ul. Chyłońskiej 149 powstała prawdopodobnie na początku XX w. - karczma pod nazwą Dwór Lipowy. Bliskość stacji kolejowej była jej atutem. Dwór przyjmował podróżnych i coraz liczniejszych turystów, oferując noclegi i znakomitą kuchnię. Budynek zbudowano w konstrukcji szachulcowej wypełnionej cegłą i otynkowano na biało. Jego częścią składową, obok mieszkalnej, była dużych rozmiarów sala restauracyjna. Przed karczmą posadzony został szpaler lip, tu też stanął, pierwszy w Chyloni, dystrybutor stacji benzynowej „Standard Nobel”.

W 1919 r. karczmę nabyli Jan i Maria Schomburgowie z Pucka. Miała ona stanowić wiano dla ich córki Marii, żony Pawła Sokołowskiego. Nowi właściciele kontynuowali tu działalność gastronomiczno-hotelarską do 1945 r. Zgodnie z rodzinną tradycją, głównym dysponentem Dworu została córka Sokołowskich Hildegarda Kożyczkowska. Po śmierci pierwszego męża Hildegarda wyszła ponownie za mąż, tym razem za Alberta Górniego, który po II wojnie światowej prowadził restaurację. Obecnie Dwór Lipowy to już tylko dom mieszkalny, ale nadal pozostaje w rękach potomków rodziny Sokołowskich.

W sali restauracyjnej, dziś zniszczonej przez czas, odbywały się spotkania, zabawy i różnego rodzaju imprezy, jak np. dożynki. Powstałe w 1930 r. chyłońskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” ćwiczenia i zawody przeprowadzało właśnie w pomieszczeniu Dworu Lipowego. Sztandar Towarzystwa „Sokół” z 1938 r., przechowywany jest do dzisiaj w kościele pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego przy ul. Kcyńskiej w Cisowej.

1. Lipowy Dwór w okresie międzywojennym

2. Stare wejście na posesję

3. Chór parafialny „Harfa”

4. Ćwiczenia Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w sali Lipowego Dworu

Willa przy ul. Chyłońskiej 112 a

Na początku lat 30. XX w. zakupiono tereny w pobliżu stacji kolejowej pod budowę zakładów gazowych.

Ziemię odkupiono od pułkownika Tadeusza Bełdowskiego, przemysłowca i właściciela tartaku, który słynął w okolicy z hodowli koni. Wśród nabytych obiektów znajdowała się, zachowana do dnia dzisiejszego, wozownia.

Budynek z cegły, z ryglową konstrukcją poddasza wspartą na drewnianych wspornikach, kryty czterospadowym dachem z dachówką, stoi przy samej ulicy Chyłońskiej. Prawdopodobnie budynek ten pochodzi jeszcze z okresu, kiedy właścicielem majątku był Niemiec Drewech.

W 1931 r. na terenie Zakładów Gazowych przy ul. Chyłońskiej 112a został wybudowany okazały budynek, jeden z bardziej charakterystycznych i rozpoznawalnych domów w Chyloni. Willę w stylu dworcowym z wysokim, łamanym dachem, z wejściem osłoniętym przez czterokolumnowy portyk, otoczoną zielenią, zaprojektował architekt Adolf Berezowski. W budynku mieszkali kolejni kierownicy Zakładów Gazowych - Ignacy Wielożyński, po nim od 1938 r. Franciszek Ksawery Hofmokl. Po II wojnie światowej budynek przez lata należał do Pomorskiego Okręgowego Zakładu Gazownictwa w Gdańsku. W 1987 r. został on wpisany do rejestru zabytków.

1. Dworek przy ul. Chyłońskiej 112a w okresie międzywojennym
2. Budowa kanalizacji w ulicy Chyłońskiej, z lewej historyczna wozownia

3. Portyk dworku przy ul. Chyłońskiej 112a
4-5. Detale historycznych budynków
6. Dawna wozownia przy ul. Chyłońskiej

Pocztą w Chyloni

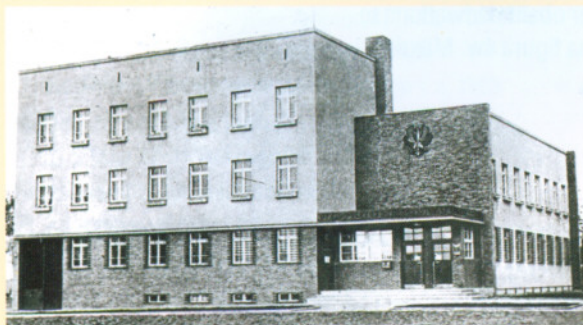
Historia chyłońskiej poczty sięga 1870 r. i związana jest z otwarciem linii kolejowej Słupsk - Gdańsk.

Ekspedycja pocztowa Kielau uruchomiona została 1 września 1870 r. w niewielkim budynku na dworcu kolejowym. Obwód ekspedycji obejmował, poza Chylonią, dość rozległy teren, w tym także obszar Cisowej, Pogórza, Obłęża, Oksywi, Gdyni i Grabówka. Poczta w Chyloni obsługiwała wówczas 462 budynki mieszkalne, 975 gospodarstw domowych i 5018 mieszkańców.

1 maja 1877 r. ekspedycja pocztowa Chylonia została przemianowana na Urząd Pocztowo-Telegraficzny III klasy, który miał wówczas 1 okienko pocztowe do obsługi klientów, 1 aparat telegraficzny dostępny dla ludności, 5 skrzynek pocztowych, z tego 1 w Chyloni i 4 w terenie. Dzienna liczba kursów poczty miejscowej i kolejowej, nadchodzącej i wychodzącej wynosiła 7.

W chwili przejęcia, po I wojnie światowej urzędów administracyjnych przez Polskę, urząd pocztowy Chylonia nadal mieścił się w budynku dzierżawionym od PKP, położonym na stacji kolejowej przy ul. Dworcowej. Po włączeniu w 1930 r. Chyloni do Gdyni, Urząd Pocztowo-Telegraficzny w Chyloni otrzymał nazwę „Gdynia 4”.

Obecna siedziba poczty znajduje się przy ul. Chyłońskiej 124. Budynek w stylu funkcjonalizmu wzniesiony został w 1935 r. Nad wejściem zawisł dość dużych rozmiarów mosiężny orzeł w koronie. W październiku 1939 r., na polecenie władz okupacyjnych, pracownicy poczty zmuszeni zostali do zdjęcia go ze ściany, rozebrania na 4 kawałki i przewiezienia jako złomu do budynku poczty w Gdyni przy ul. 10 Lutego. Przewożący złom Polacy, zakopali „chyłońskiego” orła w piwnicy budynku pocztowego przy ul. Zygmunta Augusta nr 6, gdzie szczęśliwie doczekał końca wojny. Orzeł nie wrócił już do Chyloni. Początkowo, po odcięciu korony, znalazł miejsce w świetlicy Urzędu Pocztowego nr 1, a następnie w holu głównym poczty. Dziś wisi tam nadal, ponownie w koronie.

Budynek poczty po wybudowaniu w latach 30. XX w.

Budynek poczty obecnie

Kamień milowy

Przy ul. Chyłońskiej, w miejscu między posesjami nr 177 a 191 stoi, pokaźnych rozmiarów słup kamienny. Jest to słup pocztowy zwany też kamieniem milowym. Jego historia jest nieznana. Postawiony został prawdopodobnie w XIX w. Słup, wykonany z granitu, ma kształt ostrosłupa o podstawie kwadratu o wymiarach 47 x 47 cm. Ustawiony jest na dwudziestocentymetrowej wysokości cokole o podstawie 63 x 63 cm.

Sam słup, zakończony piramidką ma wysokość ok. 172 cm, a jego ściany zwężają się ku górze do rozmiarów 31 x 31 cm.

Kamienie milowe ustawiane były przy traktach pocztowych i wyznaczały odległość i czas przebytej drogi. Stosowano słupy milowe oznaczające 2 godziny jazdy konnej, półmilowe, czyli jednogodzinne i ćwierćmilowe półgodzinne. Każdy z rodzajów słupów miał inny kształt i wysokość.

Jazda szlakiem oznakowanym słupami pozwalała łatwo orientować się w odległościach, bowiem poszczególne rodzaje słupów umożliwiały podróznym liczenie przebytych mil.

Kamień milowy przy ul. Chyłońskiej

Święta Góra

Święta Góra, zwana też „Górą Świętego Mikołaja” związana jest nierozdzielnie z Chylonią i tutejszą parafią. Do połowy XIX w., na wzniesieniu znajdowała się mała kaplica. Według legendy istniała ona w tym miejscu „od niepamiętnych czasów, jeszcze przed luterską reformacją”. Zdaniem historyków, jej powstanie należy łączyć z powstaniem kalwarii wejherowskiej i funkcjonowaniem kaplicy chylońskiej, jako jednej ze stacji pielgrzymek z Oliwy do Wejherowa. Początkowo kaplica była drewniana, a w niej podobno miała się znajdować cudowna figura św. Mikołaja, przed którą, w odpust przypadający 6 grudnia, gromadziły się rzesze wiernych. Według kolejnej legendy, cudowną figurę usiłovali schować albo zniszczyć okoliczni luteranie, lecz „ona zawsze na powrót przybyła na stare miejsce, aż w końcu zginęła”. W początkach XVIII w. popadła w ruinę pierwsza drewniana kaplica, lecz w jej miejscu pozostała studzienka z cudowną uzdrawiającą wodą, którą „potem niegodziwy jakiś człowiek zbezczeszczył”, chcąc uzdrowić swego ślepego konia. Wówczas też woda straciła swą uzdrawiającą moc.

Około 1752 r., w miejscu starej drewnianej kaplicy, zbudowano nową z tzw. pruskiego muru, posiadającą po dwa okna od zachodu i wschodu, z wieżyczką, w której wisiał niewielki dzwon. Obok postawiono niewielki domek dla strażnika kaplicy, którym w 1766 r. był pustelnik Feliks Weseli. Ostatnie nabożeństwo odbyło się w kaplicy w 1840 r., a „w roku 1845 wielki wichur obalił nadwątloną tę kaplicę”. Z wystroju kaplicy zachowała się jedynie drewniana figura św. Mikołaja, przechowywana do dzisiaj w plebanii chylońskiego kościoła.

Dewocjonalia ze Świętej Góry
Medalik z 1679 r.

Krzyżyki wotywnie z XVII-XVIII w.

Cmentarz na Leszczynkach i pomnik poświęcony poległym na frontach 1914-1920

W Leszczynkach, przy ul. Pelplińskiej usytuowany jest cmentarz parafialny należący do kościoła św. Mikołaja. Jego powstanie wiąże się prawdopodobnie z likwidacją cmentarza przykościelnego w połowie lat 30. XX w. Na cmentarzu spotkać można groby zmarłych podczas II wojny światowej oraz ofiar gdyńskiego Grudnia 1970 r. Idąc na cmentarz, spotykamy przy ul. Działdowskiej, obok posesji nr 12, pomnik poświęcony mieszkańcom parafii św. Mikołaja, którzy zginęli w latach 1914-1920 na frontach I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej.

Na wysokim cokole stoi figura Serca Jezusa. Na czterech ścianach cokołu umieszczone są tablice z tekstem. Napis na tablicy frontowej wyjaśnia, że pomnik został poświęcony: „Ku czci i pamięci Najdroższemu Ojcom, Synom i Braciom z parafii Chylonia, którzy życie Ojczyźnie w ofierze oddali”. Na pozostałych tablicach znajduje się 40 kaszubskich nazwisk. Pomnik prawdopodobnie wykonany został w latach 30. XX w., ale ustawiony był być może dopiero po II wojnie światowej. Nieznane jest nazwisko autora figury i całej kompozycji.

Pomnik poległych mieszkańców Chyloni, lata 30. XX w.

Pomnik obecnie

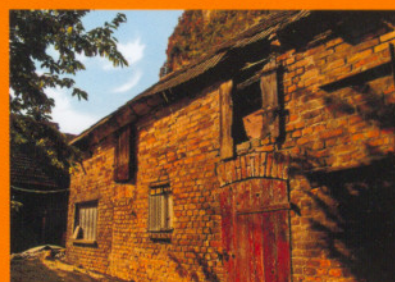

**Zabytki na terenie Gdyni figurujące w rejestrze zabytków nieruchomych województwa,
w kolejności wpisywania do rejestru zabytków i z podanym rokiem wpisania, stan 1.12.2007 r.**

1. Zespół dworsko-parkowy w Małym Kacku, 1946
2. Dom Antoniego Abrahama, ob. Muzeum Miasta Gdyni, ul. Starowiejska 30, 1969
3. Budynek biurowy ZUS, później PLO, ul. 10 Lutego 24, 1972
4. Willa „Szumka”, ul. Sienkiewicza 37, 1976
5. Zajazd Adlera, ob. Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych, ul. Orłowska 8, 1978
6. Willa „Otok”, ul. Sędzickiego 24, 1978
7. Dom mieszkalny „Opolanka”, ul. Piotra Skargi 9, 1979
8. Osada rzemieślnicza Mały Kack, 1981
9. Zespół dworsko-krajobrazowy Kolibki, al. Zwycięstwa 291, 1982
10. Zespół ruralistyczno-kuracyjny Orłowo, 1982
11. Willa „Weneda”, ul. Przebendowskich 1, 1982
12. Willa dwurodzinna, ul. Korzeniowskiego 25/25a, 1983
13. Kamienica Orłowskich, ul. Świętojańska 68, 1983
14. Kamienica A. Jurkowskiego, Skwer Kościuszki 16, 1983
15. Willa „Sadyba”, ul. Sieroszewskiego 8, 1983
16. Willa „Sokola”, ul. Sieroszewskiego 7, 1983
17. Willa modernistyczna, ul. Sieroszewskiego 1 a, 1983
18. Dom mieszkalny FE BGK, ul. 3 Maja 27-31/Batorego 26, 1983
19. Pensjonat „Gryf”, ul. Przemysława 6, 1983
20. Willa „Szczęść Boże”, ul. I Armii WP 6, 1983
21. Willa, ul. Tetmajera 1, 1983
22. Zespół Hali Targowej, ul. Wójta Radtkego 38, 1983
23. Kościół parafialny p.w. NMP Królowej Polski, ul. Świętojańska/Armii Krajowej, 1984
24. Willa „Orla”, ul. Kasprowicza 2, 1984
25. Budynek firmy POLSKAROB, ul. Korzeniowskiego 8/10, 1984
26. Budynek Banku Polskiego, ul. 3 Maja 25/10 Lutego, 1984
27. Dom Kuracyjny, ul. Orłowska 2, 1984
28. Willa „Zosieńka”, ul. Sędzickiego 22, 1984
29. Zespół urbanistyczny Kamiennej Góry, 1985
30. Dworek ze stajnią, ul. Chylońska 112 a, 1987
31. Zespół ruralistyczny dawnej wsi Oksywie, 1987
32. Willa „Poznanianka”, ul. Sędzickiego 16, 1987
33. Dom Żeglarsza Polskiego, ob. Akademia Morska, al. Zjednoczenia 3, 1987
34. Zespół budynków Szkoły Morskiej, ul. Morska 83, 1987
35. Willa modernistyczna, ul. Inżynierska 111, 1987
36. Dom Marynarza Szwedzkiego, ul. Jana z Kolna 25, 1987
37. Kamienica Hundsdoerffów, ul. Starowiejska 7/ Abrahama 2, 1987
38. Dawna szkoła elementarna, ob. Szkoła Podstawowa nr 10, ul. Lubawska 4, 1987
39. Kamienica Krenskich, ul. Świętojańska 55/Żwirki i Wigury 4, 1987
40. Zespół ruralistyczny dawnej wsi Wielki Kack, 1987
41. Budynek Sądu Rejonowego, pl. Konstytucji 3 Maja 5, 1988
42. Klasztor Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, ul. Starowiejska 2, 1989
43. Elewator zbożowy, Nabrzeże Indyjskie, ul. Indyjska 1, 1990
44. Dworzec Morski, ul. Polska, 1990
45. Magazyn długoterminowy „H”, ul. Polska 17, 1990
46. Chłodnia, ul. Polska 20, 1990
47. Dom mieszkalny, ul. Starowiejska 10 a, 1995
48. Hotel „Bristol”, ul. Starowiejska 1, 1996
49. Kościół parafialny p.w. św. Michała Archanioła, ul. Arciszewskich 2, 1996
50. Dom mieszkalny wójta Radtkego, ul. 10 Lutego 2, 1996
51. Kamienica Pręczkowskich, Skwer Kościuszki 10/12, 1996
52. Dawny hotel „Polska Riwiera”, ul. Zawiszy Czarnego 1, 1999
53. Kamienica Emilii Wojewskiej, ul. Portowa 4, 2004
54. Dom mieszkalny, Plac Kaszubski 7a-b, 2005
55. Dom mieszkalny, d. Biuro Budowy Portu, ul. Waszyngtona 38, 2006
56. Dom wielorodzinny d. podoficerski FKW, ul. Morska 67, 2006
57. Kamienica modernistyczna, ul. Świętojańska 122, 2006
58. Dom mieszkalny, al. Zwycięstwa 192/192a, 2006
59. Historyczny układ urbanistyczny Śródmieścia, 2007

W serii informatorów o gdynskich zabytkach ukazały się dotychczas:

Przewodnik po zabytkach Kamiennej Góry, 2004 r.
Informator o gdynskich zabytkach, 2005 r.
Przewodnik po zabytkach Oksywi, 2006 r.
Krótka wędrówka po zabytkach Śródmieścia, 2007 r.

URZĄD MIASTA GDYNI, al. Marsz. Piłsudskiego 52/54, 81-382 Gdynia • tel. 0-58 66 88 000
fax 0-58 62 09 798 • www.gdynia.pl • e-mail: umgdynia@gdynia.pl

ISBN 83-907114-7-8